

FZM 306: Kuantum Mekanikii II

2. HAFTA

Deniz Yılmaz

KAYNAKLAR

Bu ders sunumu hazırlanırken aşağıdaki kaynak kullanılmıştır:

Kuantum Mekanii ve Atom Fizięi Ders Notları

Z. Zekeriya AYDIN

Ankara Üniversitesi

ÇOK PARÇACIKLI SİSTEMLER

Bu bölümde,

- * Tek parçacık formalizmini çok parçacıklı sistemlere genelleyip, özellikle iki cisim problemini inceleyeceğiz.
- * Daha sonra N -özdeş parçacıklı sistemleri ele alarak, tabakalı atom ve çekirdek yapılarına yol açan genelleştirilmiş Pauli ilkesine değineceğiz.

N Parçacıklı Sistemin Schrödinger Denklemi

N parçacıklı sistem $\mathbf{r}_1, \mathbf{r}_2, \dots, \mathbf{r}_N$ koordinatları ve $\mathbf{p}_1, \mathbf{p}_2, \dots, \mathbf{p}_N$ momentumlarıyla belirtilir.

Schrödinger denklemi ise

$$i\hbar \frac{\partial}{\partial t} \psi(r_1, r_2, \dots, r_N) = H(r_1, r_2, \dots, r_N; -i\hbar \nabla_1, \dots, -i\hbar \nabla_N) \psi(r_1, r_2, \dots, r_N)$$

olarak yazılır. Bu denklemin çözümü olan $\psi(r_1, r_2, \dots, r_N)$ dalga fonksiyonu tüm parçacık koordinatları üzerinden integre edilirse 1'e eşit olmalıdır:

$$\iiint |\psi(r_1, r_2, \dots, r_N)|^2 d^3r_1 d^3r_2 \dots d^3r_N = 1$$

N parçacıklı sistemin dinamik değişkenleri

$$A_{op} = A(r_1, r_2, \dots, r_N; -i\hbar \nabla_1, \dots, -i\hbar \nabla_N)$$

olacağından, beklenen değerler aşağıdaki gibi tanımlanır:

$$\langle A \rangle = \iiint \psi(r_1, r_2, \dots, r_N) A_{op} \psi(r_1, r_2, \dots, r_N) d^3r_1 d^3r_2 \dots d^3r_N = 1$$

Böyle bir sistemin doğrusal momentum işlemcisi

$$P = -i\hbar \sum_{i=1}^N \nabla_{r_i}$$

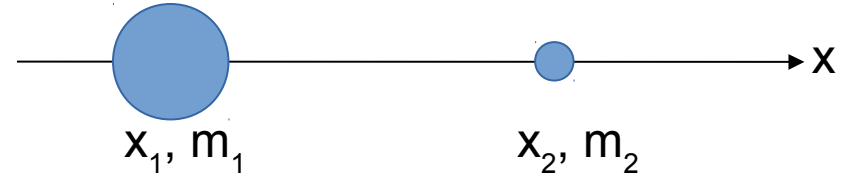
olmak üzere Hamilton işlemcisi

$$H = -\hbar^2 \sum_{i=1}^N \frac{1}{2m_i} \nabla_{r_i}^2 + V(r_1 - r_2, r_1 - r_3, \dots, r_{N-1} - r_N)$$

şeklindedir ve $\mathbf{r}_i \rightarrow \mathbf{r}_i + \mathbf{a}$ ötelenme dönüşümleri altında değişmez kalır.

2 Parçacıklı Sistem

x_1 ve x_2 konumlarında bulunan m_1 ve m_2 kütleli iki farklı parçacıklı bir sistem düşünelim.

Parçacık koordinatları sistemi: (x_1, x_2)

Kütle Merkezi (KM) sistemi: (X_{KM}, x)

$$X_{KM} = \frac{m_1 x_1 + m_2 x_2}{m_1 + m_2}$$

$$x = x_2 - x_1$$

a) Etkileşmeyen İki Parçacık Hali

$V(\mathbf{x}) = 0$ olduğundan Hamiltoniyen basitçe iki parçacığın kinetik enerjilerinin toplamıdır:

$$H = \frac{P_1^2}{2m_1} + \frac{P_2^2}{2m_2}$$

Schrödinger denklemini ise

$$-\hbar^2 \left(\frac{1}{2m_1} \frac{\partial}{\partial x_1^2} + \frac{1}{2m_2} \frac{\partial}{\partial x_2^2} \right) \psi(x_1, x_2) = E \psi(x_1, x_2)$$

olarak yazabiliriz. Bu parçalı diferansiyel denklem

$$\psi(x_1, x_2) = U_1(x_1) U_2(x_2) \quad E = E_1 + E_2$$

değişkenlerine ayrılarak çözülebilir:

$$\psi(x_1, x_2) = C e^{ik_1 x_1 + ik_2 x_2}$$

Etkileşmeyen iki parçacık halindeki Schrödinger denklemi KM sisteminde de değişkenlerine ayrılarak çözülebilir.

$$M = m_1 + m_2 \quad \frac{1}{\mu} = \frac{1}{m_1} + \frac{1}{m_2}$$

olmak üzere KM' de Schrödinger denklemi

$$-\hbar^2 \left(\frac{1}{2M} \frac{\partial^2}{\partial X_{KM}^2} + \frac{1}{2\mu} \frac{\partial^2}{\partial x^2} \right) \psi(X_{KM}, x) = E \psi(X_{KM}, x)$$

olarak yazılır ve çözümü

$$\psi(x_1, x_2) = C e^{iKX_{KM} + ikx}$$

şeklinde. Bu çözüm parçacık koordinatlarında bulunan çözümle aynı olmalıdır. Sistemin enerjisi her iki koordinat sisteminde de aşağıdaki gibidir:

$$E = \frac{\hbar^2 k_1^2}{2m_1} + \frac{\hbar^2 k_2^2}{2m_2} = \frac{\hbar^2 K^2}{2M} + \frac{\hbar^2 k^2}{2\mu}$$

b) Etkileşen İki Parçacık Hali

Parçacıklar arasındaki etkileşme kuvveti, $V(x_2-x_1)$ gibi bir potansiyelden türer. Potansiyel terimi x_2-x_1 farkına bağlı olduğundan, Schrödinger denklemi x_1 ve x_2' ye göre değişkenlerine ayrılamaz. Fakat KM koordinatlarındaki Schrödinger denklemi X_{KM} ve x' e göre değişkenlerine ayrılabilir:

$$\left(\frac{-\hbar^2}{2M} \frac{\partial^2}{\partial X_{KM}^2} + \frac{-\hbar^2}{2\mu} \frac{\partial^2}{\partial x'^2} + V(x) \right) \psi(X_{KM}, x) = E \psi(X_{KM}, x)$$

$$\psi(X_{KM}, x) = \Phi(X_{KM}) U(x)$$

$\Phi(X_{KM}) = e^{iKX_{KM}}$ çözümü X_{KM} noktasında toplanan tüm kütlelerin serbest olarak hareket ettiğini söyler. Kütle merkezi durgun alınırsa ($K \equiv k_1 + k_2 = 0$) geriye yalnızca m_1 ve m_2 kütlelerinin $V(x_2-x_1)$ potansiyelinin etkisiyle kütle merkezi etrafındaki hareketleri kalır. Bu da μ indirgenmiş kütlelerinin $V(x)$ içindeki hareketine eşdeğerdir:

$$\left(\frac{-\hbar^2}{2\mu} \frac{d^2}{dx^2} + V(x) \right) U(x) = \epsilon U(x)$$